

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2016/2

yıl: 7 cilt: VII sayı: 14

Hadis Usûlü Konularına Dair Bir Risale: Muhammed Nurullah Seyda'nın "es-Sahîfetü's-Sâlise fî Usûli'l-Hadîs"i

Nurullah AGİTOĞLU*

Özet

Bu çalışmada Şeyh Muhammed Nurullah Seyda'nın hayatı ve ilmi kişiliği ile birlikte yazmış olduğu *es-Sahîfetü's-sâlise fî Usûli'l-Hadîs* adlı risâlesi ele alınmıştır. Seyda'nın *Sahîfetü'l-irşâdi's-sâlise fî'l-usûli's-selâse* isimli eseri içerisinde yer alan bu risalesi önem arz etmektedir. Zira daha çok nahiv ve sarf ilimlerinin okutulduğu bir çevrede Hadîs Usûlü ile ilgili bir risalenin yazılmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca Tefsir Usûlü ve Fıkıh Usûlüne dair iki risale ile beraber ders kitabı formatında ve anlaşılır bir dille yazılmış olan bu risalenin, farklı nedenlerle kitap yazmaktan kaçınan âlimlerin bulunduğu bir çevrede ortaya çıkması da önemlidir. Çalışmamızda Seyda'nın söz konusu risalesi, Hadîs İlmî bakımından incelenmiştir. Bu bağlamda ele aldığı konular, konuların sıralanışı ve incelenme tarzı Hadîs Usûlü kaynaklarıyla mukayese edilmiş, etkilendiği veya yararlandığı kaynaklarla beraber risale, değerlendirilip bir sonuca gidilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadîs, Hadîs Usûlü, Risale, Medrese, Seyda.

A Pamphlet on The Issues of Hadith Methodology: Muhammed Nurullah Seyda's "al-Sahifah al-Thalithah fi Usul al-Hadith"

Abstract

In this study, along with Sheikh Muhammad Nurullah Seyda's life and scientific personality, his book named *al-Sahifah al-Thalithah fi Usul al-Hadith* has been examined. This tractate is located within his work that is *Sahifah al-Irshad al-Thalithah fi Usul al-Thalathah*. Within the treatise in question work there are two tractates as well, one of them is about Usul al-Tafsir the other one about Usul al-Fiqh. I evaluated this treatise from the standpoint of Hadith. It is noteworthy that the tractate has written on the environment that syntax [nahiv] and grammar [sarf] sciences more intensively taught. Also it is outstanding that the treatise is written, in a book form with understandable language along on environment where the aloof scholars from different reasons to copyright books. The issues raised in this context, the order and the manner of subjects studied were compared with *Usul al-Hadith* sources and treatises were made as a result be evaluated together with the resources or benefits affected .

Keywords: Hadith, Hadith Metodology, Tractate, Madrasah, Seyda.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
nurullahagitoglu@gmail.com

GİRİŞ

1. Şeyh Muhammed Nurullah Seyda'nın Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

1949 yılında Cizre'de¹ doğan Şeyh Muhammed Nurullah Seyda², bölgede Şeyh Seyda diye meşhur olan Şeyh Muhammed Said Seyda'nın³ oğlu olup, babasının halifesi olan Şeyh Fahreddin el-Arnâsî'den⁴ icâzet almıştır.

Daha çocukluğunda zekâsı, muhakemesi, tavır ve hareketleriyle herkesin dikkatini çekmiş, gençlik döneminde ise akıl, edep, bilgi ve irfanıyla çevresinin hayranlığını kazanmıştır. Babası, ailesi ve hocaları tarafından çocukluğundan itibaren özel ilgiyle takibe alınmış ve yetiştirilmesine büyük önem verilmiştir.⁵

1968 yılında Ramazan bayramından sonra, "Benden sonra şeyhiniz, Nurullah'tır. Çünkü onu hem zâhir hem de bâtında imtihan ettim. İmtihanda başarılı oldu." şeklinde vasiyette bulunduktan kısa bir süre sonra vefat eden babasının yerine geçen Seyda,⁶ ilmî, edebî ve tasavvufî çalışmalarıyla temayüz ederek⁷ risâleler şeklinde on dört eser kaleme almıştır. Seyda'nın *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı eserini kaleme aldığında henüz on yedi yaşında olduğu bildirilmektedir.⁸ Yine Seyda,

1 Bölgede ve özellikle Cizre'de medrese eğitimi ve geleneği eski tarihlere dayanmaktadır. Bkz. Orhan Tunçer, "Cizre Ulucamii ve Medresesi", *Yıllık Araştırmalar Dergisi III*, Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 95-105

2 Çalışma içerisinde kendisinden kısaca "Seyda" diye söz edilecektir.

3 Muhammed Said Seyda, 1890'da Cizre'de doğmuş, ağabeyi Şeyh Sirâceddin'in yanında okumuş, ondan icâzet almış ve ağabeyinin 1920'de vefat etmesiyle medresenin başına geçmiştir. 1925'teki siyasi olaylar ve aynı yıl tekkelerin kapatılması sebebiyle Cizre'den ayrılarak önce Musul'a sonra Şam'a gitmiştir. Daha sonra 1928'de Cizre'ye tekrar dönmüş Cizre'de ve Serdehl köyünde eğitim ve irşâd faaliyetlerine devam etmiştir. 7 Ocak 1968 tarihinde vefat eden Şeyh Seyda, Cizre'de defnedilmiştir. Bkz., Abdurrahman Adak, "Seyda, Muhammed Said", *DİA*, XXXVII, 21-22.

4 Şeyh Fahreddin el-Arnâsî hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Ünalın, "Molla Fahrettin Batmanı'nın Hayatı ve Eserleri" *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010), s. 129-134.

5 Midat Tokhtarov, *Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜSBE, Bursa: 2012, s. 6.

6 Göksu, Muhammed, "Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî (1949–1985)'nin Hayatı Şahsiyeti ve Tasavvuf Anlayışı", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, ed., M. Nesim Doru (2010), s. 648; Tokhtarov, *Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, s. 20.

7 Adak, s. 20.

8 Seyda, Muhammed Nurullah, *Sahîfetul-İrşâdi's-Sâliise fi'l-Usûli's-Selâse*, Kamışlı: 1389/1969, s. 66.

yirmi yaşlarında iken tasavvuf alanında kaleme aldığı *Esrârü't-Tasavvuf* isimli eseri ile de öne çıkmıştır. Bu çalışmalar Seyda'nın daha erken yaşlarda dikkat çeken önemli bir âlim olduğunu göstermektedir.⁹

Seyda'nın yazdığı eserleri, onun bir tarikat büyüğü olarak irşad faaliyetlerini yürütürken İslâmî ilimleri okutmayı ve bu alanlarla meşgul olmayı ihmal etmediğini de göstermektedir. Seyda'nın kaleme aldığı çalışmalardan anlaşılmaktadır ki onun gibi medrese hocaları, İslam dünyasındaki ilmî inkişaf ve yönelişlerden uzak kalmamış, medreselerdeki eğitim sistemini¹⁰ bu yönelişler ışığında gözden geçirmeye çalışmışlardır.¹¹

Başta Cizre olmak üzere bölgede birçok ailenin çocuklarına "Muhammed Nurullah", "Mehmet Nurullah" veya sadece "Nurullah" şeklinde isim vermiş olmaları Seyda'nın toplumun değişik kesimleriyle kurduğu güçlü diyalogu göstermektedir.¹²

12 Mayıs 1985 tarihinde 35 yaşındayken bir trafik kazasında vefat eden Seyda, 3'ü kız 7'si erkek 10 çocuk babası olup Tasavvuf, Akâid ve Usûl alanları başta olmak üzere farklı alanlarda eserler¹³ bırakmıştır.

Seyda, birçok risale yazmıştır. Bunda, babası Şeyh Seyda'nın¹⁴ ve hocası Şeyh Fahreddin'in¹⁵ farklı ilim dallarında eserler yazmış olmalarının etkili olduğu ihtimali kuvvetli görünmektedir.¹⁶

Yazdığı eserleri sahife ismiyle adlandıran Seyda'nın, bölgedeki âlimlerin farklı sebeplerden dolayı kitap yazmaktan kaçındığı bir dönemde eser ortaya koyması önemli bir husustur.¹⁷

9 Salih Aşık, *Ak Yüzlü Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri*, İstanbul: Dahi A.Ş., t.y., s. 89; Mehmet Nurullah Aktaş, "Şark Medreselerinin İhya Teşebbüslerinde Muhammed Nurullah Seyda el-Cezeri ve "Usûlü't-Tefsîr" Adlı Risâlesi", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 34 (2015), s. 172.

10 Medreselerin kuruluşu hakkında bkz. Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *UÜİFD*, II, 2 (1987), s. 273-281; Chikh Boumrane, "İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları", çev. Nesimi Yazıcı, *AÜİFD*, XXX (1981), s. 279-285; Medreselerin gerilemesi ve islahatı konusunda bkz. Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi", *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 15-56; a.m.f., "Medreselerin İslahatı", *AÜİFD*, XXV (1982), s. 1-43; Muhammed Şevki Aydın, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *EÜİFD*, 4 (1987), s. 321-336; Ömer Özyılmaz, "Medreselerin Bozulma Sebepleri Ve Bunların İslahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış", *UÜİFD*, V, 5 (1993), s. 133-150. Medreseler hakkında pedagojik bir değerlendirme için bkz. Selahattin Parlador, "Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme", *DEÜİFD*, 4 (1987), s. 151-182.

11 Aktaş, s. 176-177.

12 Aktaş, s. 174.

13 Göksu, s. 648-649.

14 Şeyh Seyda'nın yazdığı kitaplar şunlardır: *Kitâbu Ahkâmî'l-Envât, ed-Dâbita fi'r-Râbita, Kitâbu't-Telîf fi't-Telîf, et-Tasavvuf, Manzûmât, Tenbihü'l-Müsterşidin, el-Mecmau's-Sağir, et-Tibbu'n-Nebevi* (Salih Aşık, *Ak Yüzlü Şeyh Seyda*, s. 49-61; Adak, s. 21).

15 Şeyh Fahreddin'in yazmış olduğu eserler şunlardır: *Cuma Günü ve Cuma Namazı, Keşfu'l-Ğıta Haşiyetu İmtihani'l-Ezkiya, Durretu's-Sadef fi Beyani Asnafi'l-Harf, et-Tarsif fi İlimi't-Tasrif, el-İstinare fi İlimi'l-İstiare, İşâğüci fi'l-Mantık, Risaletu'l-Vad, el-İ'tisam Haşiyetu Şerhi'l-İsam ale'l-Ferideti fi'l-Beyân, Miftahu'l-Cenne fi Ezkari'l-Kitabi ve's-Sunne, Zu'l-fikari'l-Hayderi fid-Difai aniş-Şeyh Seyda el-Cezeri, el-Kavlu's-Sedid fi Beyani Hukmi's-Saydi bi'l-Bundukati'l- Muttehzeti mine'l-Hadid* (Ünalın, s. 6).

16 Aktaş, s. 174.

17 Aktaş, s. 174.

Seyda'nın eserleri şunlardır:

1- *Hizbu'l-Hakâiki'l-İrşâdiyye*: Dua ve zikir konularından bahseder.¹⁸

2- *es-Sâihu'l-Mutefekkir*: Akâid ile meselelere değinir.¹⁹

3- *Cem'u'l-Cevâmi'*: Fıkıh Usûlü, Tefsir Usûlü ve Hadîs Usûlü risalelerini içerir. Çalışmamıza konu olan *Usûlu'l-Hadîs* risâlesi, bu eserdeki üç usûlden birisidir. Bu esere de üçüncü sahife ismini vermiştir. Risâle, *Sahîfetul-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse* adıyla 1389/1969'da Kamışlı'da bulunan Râfideyn Matbaasında basılmıştır. Ayrıca bu risale Türkçe'ye de kazandırılmıştır.²⁰

4- *Hulâsatu't-Telhis*: *Kalemu'l-Me'anî* ve *Kalemu'l-Bedî'* risâlelerinden oluşan *Hulâsatu't-telhis*, *Hatîb el-Kazvîni'nin* (ö. 739/1338) *Telhisu'l-Miftâh* adlı kitabı ile karşılaştırıldığında *Telhis*'in me'anî ve bedî' ilimlerinin özetini teşkil ettiği görülecektir. İfade etmek gerekir ki *el-Kazvîni* de, Ebû Yakûb Yûsuf es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) kaleme aldığı *Miftâhu'l-Ulûm*'un belağatla ilgili kısmını *Telhisu'l-Miftâh* adıyla ihtisar etmiştir.²¹

Dördüncü sahife olarak adlandırılan *Hulâsatu't-Telhis* risâlesi, *Sahîfetul-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse* adıyla 1389/1969'da Kamışlı'daki Râfideyn Matbaasında basılmıştır.²²

5- *Sahîfetu'l-İctihâd*: Fikhî meselelerden ictehad konusunu ele alan bir çalışmadır. Beşinci sahife ismini almıştır. Sadece ismi zikredilen²³ bu çalışmanın herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.²⁴

6- *Esrâru't-Tasavvuf*: Tasavvuf, bey'at, mürşid-i kâmilin özellikleri, mürîdin kendi nefesine karşı görevleri, tevbe, zühd, şeriat-tarikat-hakikat-marifet kavramları üzerinde durmuştur. Bu kitaba da altıncı sahife adını vermiştir. Fatih Yayınevi Matbaası tarafından 1979'da İstanbul'da basılmıştır. *Tasavvufun Sırları* adıyla Elvan Ajans tarafından da basılmıştır.²⁵

7- *el-Akâid*: İnanç mevzularını ele almakta olup kâinatı yaratanın varlığına delalet eden kat'î delilleri serdedir. Bu risâle, yedinci sahife olarak isimlendirilmiştir. Sadece ismi zikredilen²⁶ bu çalışmanın herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.²⁷

18 Seyda, bu çalışmasını birinci sahife olarak nitelemiştir. *Esrâru't-Tasavvuf* adlı eserini tercüme eden İbrahim Öztürk, bu çalışmanın basıldığını söylemiş ancak herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır. Bkz. Muhammed Nurullah Seyda, *Esrâru't-Tasavvuf (Tasavvufun Sırları)*, çev. İbrahim Öztürk, Elvan Ajans, Bursa: t.y., s. 8; Aktaş, s. 174.

19 Seyda, *Esrâru't-Tasavvuf*, s. 8.

20 Bkz. Tokhtarov, s. 40; Muhammed Nurullah Seyda el-Cezeri, "Usûlu't-Tefsir", çev. Mehmet Nurullah Aktaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31 (2015), s. 539-549.

21 Aktaş, s. 175.

22 Aktaş, s. 175.

23 Seyda, *Esrâru't-Tasavvuf*, s. 8.

24 Aktaş, s. 175.

25 Geniş bilgi için bkz. Tokhtarov, s. 35-36; Aktaş, s. 175.

26 Seyda, *Esrâru't-Tasavvuf*, s. 8.

27 Aktaş, s. 175.

8- *el-Berâhîn Alâ haşri'l-İnsan ve Vücûdi Âlemîn Âhar*: İnsanların tekrar dirileceğine ve başka bir âlemin varlığına dair delilleri ele alır. Bu çalışmaya da sekizinci sahife demiştir. Sadece ismi zikredilen²⁸ bu çalışmanın herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır.²⁹

9- *ed-Delâilu'l-Kâtî'a alâ Risâleti Seyyidinâ Muhammed ve İcâzi'l-Kur'ân*: Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliğine ve Kur'ân'ın icâzına delâlet eden kat'î delilleri ihtiva etmektedir. Bu da dokuzuncu sahifesidir. Sadece ismi zikredilen³⁰ bu çalışmanın herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır.³¹

10- *Sahîfetu'l-Marîfe*: Marifetle alakalıdır. Seyda'nın *Esrârü't-Tasavvuf* adlı risalesini tercüme eden Öztürk, bu risâlenin basıldığını³² ifade etmesine rağmen herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır.³³

11- *Tanînu't-Tabîa*: Seyda, bu eserinde tabiatı esas alarak Allah'ın sıfatları, Allah'ın varlığının ispatı, din-şeriat-bilim ilişkisi konularını işlemiştir. Seyda, gaye ve nizam delilinden hareketle Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunu ele almış, bilme ve anlama sürecinde akıl ve kalp birlikteliğini zorunlu görmüştür. Seyda, kullandığı yöntem açısından tasavvuf ve kelam arasında durmaktadır.³⁴

Bu risale, Abdurrahman Erzen tarafından 1983 yılında *Tabiat Çınlıyor* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Emekli Müftü Celal Yıldız, bu risâleye yazdığı takdirde risâlenin hasta kalplere şifa mahiyetinde bulunduğunu zikretmiş ve insanlık için tavsiyeler içerdiğini ifade etmiştir.³⁵

12- *Dîvân*: Arapça ve Kürtçe şiirlerden oluşmaktadır. Matbu değildir.³⁶

13- *Büzûr ve Hakâik*: İnsanın manevî yapısını felsefî ve mantıkî perspektifle ele alan bir çalışmadır. Kitap, 54 sayfadan oluşmakta olup Fatih Yayınevi Matbaası tarafından 1979'da İstanbul'da basılmıştır. Bu risâle, Abdullah Yücel tarafından *Çekirdekler ve Gerçekler* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.³⁷

14- *el-Evrâk*: Medreselerde okutulan meşhur *Hallu'l-Meâkîd* adlı eserin mukaddimesini beyân, belâgat, meâni, sarf ve nahiv ilimleri açısından değerlendiren kısa bir hâşiyesidir. *Hallu'l-Meâkîd*, Ebu's-Senâ Ahmed b. Muhammed'in, İbn Hişâm'in (ö. 762/1361) *el-İrâb an kavâidi'l-İrâb* adlı risalesine yazmış olduğu şerhtir. Bu şerh medreselerde Sadinî'den sonra okunan sıra kitabıdır. *el-İrâb an*

28 Seyda, *Esrârü't-Tasavvuf*, s. 8.

29 Aktaş, s. 175.

30 Seyda, *Esrârü't-Tasavvuf*, s. 8.

31 Aktaş, s. 175.

32 Seyda, *Esrârü't-Tasavvuf*, s. 8.

33 Aktaş, s. 175.

34 Yunus Cengiz, "Muhammed Nurullah Seyda'nın Doğa Okuması: Tanînu't-Tabî'a Eseri Üzerine", *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, ed. M. Nesim Doru, (2012), s. 271-278; Tokhtarov, s. 38-39.

35 Tokhtarov, s. 38-39; Aktaş, s. 176.

36 Aktaş, s. 176.

37 Muhammed Nurullah Seyda el-Cezeri, *Çekirdekler ve Gerçekler*, çev. Abdullah Yücel, İstanbul: Zaman Yay., 1994; Tokhtarov, s. 37-38; Aktaş, s. 176.

Kavâidi'l-Îrâb adlı risale, medreselerde *Hall* okunurken ezberlenen bir metindir.³⁸

Sadece klasiği tekrar etme amacı taşımadığı ve modern dönemin bilimsel verilerinden de istifade etmeye gayret gösterdiği anlaşılan Seyda, risâle şeklinde özlü çalışmalar ortaya koymuş ve ilim ehlinin istifadesine sunmuştur. Eserlerin içeriğine bakıldığında onu kendi meslektaşlarından farklı kılanın bu nokta olduğu görünmektedir.³⁹

2. "es-Sahîfetu's-Sâlise fi Usûli'l-Hadîs" Adlı Risalesinin Hadîs İlmi Açısından Değerlendirilmesi

İslam dininin anlaşılması ve Müslümanların dinî ve sosyal hayatlarında yol gösterici olması bakımından hadîslerin bilinmesi ve öğrenilmesi gereklidir. Bunu bilen âlimler ve devlet adamları hadîs öğretimi hususunda hassas davranmışlardır. Bu hassasiyete binaen camilerde, özel ders halkalarında ve medreselerde yapılan hadîs öğretimi ile yetinilmemiş, sadece hadîs öğretimine tahsisli özel medreseler kurulmuş ve bunlara Dârü'l-Hadîs denmiştir.⁴⁰

Osmanlıdan önce ve Osmanlı zamanında⁴¹ olduğu gibi günümüzde de medreselerde hadîs okutulmaktadır. Ancak H. Musa Bağcı'nın şu ifadeleri dikkate değer olup üzerinde durulması gereken bir tespittir: "Kendileriyle birebir görüş-tüğümüz medrese eğitimi almış ve müderrislik yapmış hocalar sanki söz birliği edercesine medreselerde yan ders olarak Hadîs metinleri okunduğunu ama Hadîs ilimleri ve ıstılahları (Hadis Usûlü) derslerine son yirmi beş yıl hariç tutulursa hemen hiç yer verilmediğini ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu kabul ve itiraf etmektedirler. Hatta bir değerli hocamız Güneydoğuda ve özellikle Diyarbakır'da iki bilim dalında yani hadîs, hadîs ilimleri ve ıstılahlarında ve Tecvîd ilminde son derece yetersiz kaldığını açık yüreklilikle ifade etmiştir. Hadîs Usûlüne dair kitaplar, medrese hocalarının kendi imkân, ilgi ve gayretleriyle mütalaa imkânına kavuşmuştur. Hadîs metinleriyle birlikte Hadîs Usûlüne dair kitaplar son yirmi beş yıldan beridir okutulmaya başlanmıştır ki bu kitapları okuyanlar genç kuşağı teşkil etmektedir."⁴²

38 M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, İstanbul: Beyan Yay. 2009, s. 54; Aktaş, s. 176.

39 Aktaş, s. 176.

40 Salih Karacabey, "XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadîs Öğretimi", *UÜİFD*, IV, 4 (1992), s. 228; Ayrıca bkz. a.mlf. "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadîs Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, 8 (1999), s. 149-170; a.mlf., "Hadîs Öğretiminde Medrese ve Daru'l-Hadislerin Yeri", *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadîs Geleneği ve Daru'l-Hadisler*, (30 Nisan-1 Mayıs 2011), Çankırı: 2011, s. 217-243.

41 Karacabey, s. 230. Hatta Osmanlı zamanında bazı hadîs kaynaklarının baştan sona okutulması ile o dönemdeki hadîs öğretiminin günümüz İlahiyat Fakültelerindeki hadîs öğretim programından daha ileri olduğunu söyleyenler olmuştur. (bkz. Karacabey, s. 34) Hadîs usulü dersinde de İbn Salâh'ın (ö.643/1245) *Ulûmu'l-Hadîs* adlı eseri (İbnu's-Salâh *Elfiyesi*), İbn Hâcer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Nuhbetü'l-Fiker* adlı eseri (*Nuhbe*), İbnü'l-Esir'in (ö.606/1209) *Câmiu'l-Usûl* adlı eserlerinin okutulduğu vurgulanmıştır. Bkz. Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *UÜİFD*, XVII, 1 (2008), s. 37.

42 H. Musa Bağcı, "Medrese Eğitiminde Hadîs Birikimi -Diyarbakır Örneği-", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, I, 1 (2009), s. 58.

Yukarıdaki tespitten yola çıkarak şu söylenebilir. Hadîs Usûlüne dair kitapların pek okutulmadığı bir dönemde Seyda'nın, Hadîs Usûlü ile ilgili bir risale yazmış olması ve bunu medrese talebelerine yönelik olarak kısa, anlaşılabilir hatta ezberlenebilir bir özellikte hazırlamış olması dikkat çekmektedir.

Söz konusu risalenin de içinde bulunduğu Seyda'nın *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı eseri *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*⁴³ ismi ile basılmıştır. Bu eserde bulunan üç usûl çalışmasının ilki *es-Sahîfetü'l-ûlâ fi Usûli'l-Fıkh*,⁴⁴ ikincisi *es-Sahîfetü's-Sâniye fi Usûli't-Tefsîr*⁴⁵ ve üçüncüsü de *es-Sahîfetü's-sâlise fi Usûli'l-Hadis*⁴⁶'tir. Bu eserle birlikte *Sahîfetü'l-İrşâdi'r-Râbia fi'l-Edeb* başlığı altında me'âni⁴⁷ ve bedi'⁴⁸ ilimlerini anlattığı *Hulâsatu't-Telhîs* adlı risâleyi de telif etmiştir.

Bu çalışma toplamda 78 sahifeden ibaret olup içinde, Abdurrahman Erzen'in, Abdülkerim el-Kâdiyânî el-İs'irdî'nin ve İbrahim b. Molla Muhammed ez-Zıvıngî'nin yazmış oldukları takrizler⁴⁹ de bulunmaktadır.

Seyda, risalesinin bir ilim talebesinin ihtiyaç duyacağı bilgileri içeren kısa ve öz metinlerden oluştuğunu eserinin girişinde ifade etmiştir.⁵⁰ Nitekim esere yazdığı takrizde Abdurrahman Erzen de, bu risalelerdeki lafızların veciz, ibarelerin kısa olması hasebiyle ezberlemeye müsait birer metin olduklarını belirtmiştir.⁵¹ Bu tespit, medreselerde ezberlenen Nahiv ve Sarf ilimlerinde yazılan ve ezberlenen metinler gibi bunların da ezberlenebileceği, Seyda'nın da bu bilinçle risâlesini kaleme aldığını ortaya koymaktadır.⁵²

Hadîs ilmi bakımından değerlendirilecek olan ve üçüncü risale olarak nitelendirdiği *es-Sahîfetü's-Sâlise fi Usûli'l-Hadis* adlı kısmın da aynı şekilde kısa ve öz bilgilerle hazırlandığı göze çarpmaktadır.⁵³

Bu kısmın başlığına düştüğü dipnotta, bu alanda ilk eser verenin Kâdî Ebû Muhammed er-Râmehurmuzî olduğunu ve eserinin adının *el-Muhaddisu'l-Fâsil* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Girişte Hadîs Usûlü'nü şöyle tanımlamıştır: Sahîh, hasen, zayıf, âlî, nâzil, tahammül ve edâ yolları ile ricâl bilgisi bakımından sened ve metnin durumlarının kendisiyle bilindiği kurallardan oluşan bir ilimdir.⁵⁵

43 Yazar olarak kapağında Seyda, el-miskînu'l-müstekîn: el-mürşidü'l-Cezerî şeklinde geçmektedir. Kamışlı'da Matbaatu'r-Râfidinde hicri 1389 tarihinde basıldığı görülmektedir.

44 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 1-17.

45 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 17-32.

46 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32-37.

47 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 39-57.

48 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 58-65.

49 Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 66-78.

50 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 1.

51 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 66.

52 Aktaş, s. 178.

53 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32-37.

54 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32.

55 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32.

Kısa ve öz bir şekilde ele aldığı konuların hemen başında Hadîs Usûlü'ne ait derli toplu bir tanımı vermiş olması isabetli görünmektedir. Seyda, günümüzde yazılan modern usûl kitaplarının benimsediği bir yöntem olarak böyle yapmayı faydalı görmüş olmalıdır.

Haberlerin geliş yollarının çeşitleri olduğunu belirterek bunlardan mütevâtir'in yakînî ilim ifade ettiğini ve râvilerinin araştırılmasına ihtiyaç olmadığını söylemiştir. Bu dereceye ulaşamayanların ise âhâd olduğunu, bunun içinde de râvî sayısı ikiden çok ise buna Meşhur ismi verildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda halk arasında yaygınlaşmış hadîslere de –herhangi bir senedi olmasa bile- meşhur dendiğini, iki râvîli ise azîz, tek râvîye düşmüşse garîb diye isimlendirildiğini söylemiştir.⁵⁶ Garîb konusunda ayrıntıya girip ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî diye kısımlara ayrıldığına da değinen Seyda, ferd-i mutlaka örnek olarak, “Hz. Peygamber, azatlık bağının (velâ) satımını ve hibe edilmesini yasakladı” hadîsini vermiş ve seneddeki Abdullah b. Dînâr'ın İbn Ömer'den teferrüd ettiğini belirtmiştir.⁵⁷

Yukarıda tanımını yapmadan mütevâtirin hükmü hakkında kısaca bilgi vermeyi tercih eden Seyda, âhâd haberler içinse çeşitlerini ayrı ayrı tarif ederek kısmen daha detaylı bir bilgi sunmuş görünmektedir. Risalesinin başlangıcında “haberlin çeşitleri” konusuna yer vermesi de bazı usûl kitaplarındaki yöntemle benzerlik göstermektedir.⁵⁸

Âhâd haberin üç çeşidi ile beraber makbûl ve gayr-ı makbûl olarak sınıflandırılabilirliğini belirten Seyda, makbûl içinde ilkin sahîh hadîsin tanımını vermektedir.⁵⁹ Burada verdiği tanım Hadîs Usûlü kaynaklarında geçen yaygın tanıma⁶⁰ uygun bir şekilde formüle edilmiş gibidir.

Ardından râvilerinin zabt, hıfz ve takvâlarına göre sahîh hadîsin farklı derecelerde olabileceğine dikkat çeken Seyda, en sahîh hadîslerin Buhârî (ö.256/869) ve Muslim (ö.261/875) tarafından üzerinde ittifak edilen, sonra Buhârî'nin tek başına aldığı, sonra Muslim'in tek başına aldığı hadisler şeklinde sıralanabileceğini belirtmiştir.⁶¹ Devamında ise İbn Huzeyme'nin (ö.311/924) *Sahîh*'inin İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'inden, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inin de Hâkim'in (ö. 405/1014) *Müstedrek*'inden daha sahîh olduğu şeklinde bir mukayese yapmıştır.⁶²

Esahhu'l-esânîd denilen isnâdların en sahîhine örnekler veren Seyda, bilinen

56 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32.

57 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 32.

58 Örneğin bkz. İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetu'n-Nazar fi Tavzihi Nuhbeti'l-Fiker*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara: AÜİF Yay., t.y., s. 22 vd.; Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: TDV Yay., 2012, s. 15 vd.

59 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 33.

60 Bkz. İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdîrrahman eş-Şehrezuri, *Ulâmu'l-Hadîs*, Tahk. Nureddin İtr, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986, s. 11 vd.; İbn Hacer, s. 33 vd.; Koçyiğit, s. 31 vd.

61 Bu sıralama hadîs usulü kaynaklarında da geçen bir sıralamadır. Örneğin bkz. İbn Hacer, s. 34-35.

62 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 33.

meşhur bazı isnâdları⁶³ zikretmeyi uygun görmüştür.

Sahîh hadîsle ilgili verdiği bilgilerden sonra hasen hadisi, çok vezir bir tanım yaparak "zabtı hafifse hasen olur" şeklinde formüle etmiştir. Merite olarak daha aşağıda olsa da ihticac noktasında hasenin sahih gibi olduğunu sözlerine eklemiştir.⁶⁴

Sahih ve Hasen râvisinin hadiste olan ziyâdesinin makbul olduğunu, zabt veya râvî sayısı gibi bir sebeple başka bir rivayete aykırı düşer ve diğer rivayet de tercihe daha şayan olursa, ziyade olan rivayetin Şazz ismini alacağını belirten Seyda, tercihe şayan rivayete de Mahfûz adı verildiğini ifade etmiştir.⁶⁵ Devamında Seyda'nın biraz daha ayrıntıya girmeyi tercih etmesi dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, *Nüzhetü'n-Nazar* adlı eserinde İbn Hacer'in Şazz terimiyle ilgili verdiği örneği⁶⁶ Seyda da hemen hemen aynı ifadelerle aktarmıştır.⁶⁷

Muhalefet makbûl olmayan râvîden olursa buna şâzz değil de münker adının verileceğini vurgulayan Seyda, devamında muhkem ve muhtelifü'l-hadis konusuna geçerek örnek vermek suretiyle şöyle demektedir: "Muarızı yoksa (bir hadisin) ona muhkem denir. Muarızı varsa ve cem yapmak mümkünse buna Muhtelifü'l-hadis denir. Örnek: 'Hiçbir hastalığın bulaşıcılığı (sirayeti) yoktur, uğursuzluk yoktur, baykuş (ötmesinin tesiri) yoktur, safer (ayının uğursuzluğu) yoktur.' hadisi ile 'cüzzam hastalığına yakalanmış kimseden, aslandan kaçır gibi kaç' hadisi. Her iki hadîs de, sahih hadîslerdendir. Aralarını cem ve telif etmenin yolu şöyledir: Bu hastalıklar, tabiatları itibariyle sirayet etmezler; fakat Allah, bu hastalıklara yakalanmış olan bir kimsenin, sıhhatli olan bir kimse ile temasını, hastalığının sıhhatliye geçmesi için sebep kılmıştır."⁶⁸

Yukarıdaki paragrafta verilen bilgiler de İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-Nazar* adlı eserinde ilgili konuda verilen bilgilerle⁶⁹ birebir örtüşmektedir. Konuyla ilgili örnek olarak verilen hadîsler aynı zamanda İbn Salâh'ın *Ulumu'l-Hadis* eserinde Muhtelifü'l-hadis babında genişçe işlenmiştir.⁷⁰ Seyda, burada konuyu İbn Hacer'in eserinden direkt yararlanarak işlemiş görünmektedir.

63 Şafii-Malik-Nafi-İbn Ömer; Zühri-Salim-Babası; İbn Sirin-Ubeyde-Ali; Nahaî-Alkame-İbn Mesud senedleri için bkz. İbnu's-Salâh, s. 15-16; İbn Hacer, s. 34.

64 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 33.

65 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 33. Krş. İçin bkz. İbn Hacer, s. 41.

66 "Tirmizi, Nesâî ve İbn Mac'e'nin İbn Uyeyne tarikıyla İbn Dinar'dan, onun Avseceden, onun da İbn 'Abbas'tan rivayet ettikleri "Hz. Peygamber devrinde bir adam vefat etmiş ve âzâd ettiği bir köleden başka varis bırakmamıştır.." hadisi buna bir misal teşkil eder. Bu hadisin İbn Abbas'a bağlanmasında İbn Cureyc ve diğerleri İbn Uyeyne'ye tabi olmuşlar; Hammad b. Zeyd ise bunlara muhalefet etmiş ve hadisi İbn Dinar vasıtasıyla Avseceden nakletmiş, İbn Abbas'ı zikretmemiştir. Ebu Hatim der ki: "Mahfuz olan İbn Uyeyne'nin hadisidir". Hammad b. Zeyd adalet ve zabt ehliindedir. Bununla beraber Ebu Hatim, sayı bakımından Hammad b. Zeyde nisbetle daha çok olan kimselerin rivayetini tercih etmiştir. Bu açıklamadan anlaşılıyor ki şaz, makbul olan râvinin kendisinden üstün olan kimselere muhalif olarak rivayet ettiği hadistir." Bkz. İbn Hacer, s. 44.

67 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 33-34.

68 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 34.

69 İbn Hacer, s. 47-48.

70 Bkz. İbnu's-Salâh, s. 284-285.

Daha sonra Seyda, nesh konusuyla devam eder: “Zıt anlamlarda vârid olan hadîslerin arasını cemetmek mümkün olmazsa ve muahhar olanı tespit edilirse, bu, nasih'tir, diğeri ise mensûh'tur.”⁷¹ Neshin çeşitli şekillerde bilinebileceğini vurgulayarak, neshin bilinmesinin yollarını ve buna delil olacak hadîs rivâyetlerini⁷² veren Seyda, ardından, neshin tespit edilememesi durumunda, gerekçesi bulunduğu takdirde tercih yoluna gidileceğini ifade etmiştir. Buna da iki hadîs rivâyetini örnek verip gerekçesi ile beraber hangisinin tercih edildiğini de belirtmiştir.⁷³

Daha önce haberin çeşitlerinden bahsederken garîb hadis bağlamında ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî ıstılahlarının tanımını veren Seyda, burada tekrar ferd-i nisbî çerçevesinde sözü mütâbî' ve çeşitlerine getirip şöyle demektedir: “Ferd-i nisbîde, başka hadisçinin ona muvafakat ettiği görülürse, bu ikinci hadise mütâbî' denir. Bunun çeşitli mertebeleri vardır. Eğer râvînin kendisi için meydana gelirse buna mütâbaat-ı tamme, râvînin şeyhi ve üstündekiler için hâsıl olursa, buna da mütâbaat-ı kâsıra denir.”⁷⁴

Seyda'nın yukarıda verdiği bilgiler de İbn Hacer'in *Nüzhetu'n-Nazar*'ındaki malumatla örtüşmektedir.⁷⁵ Seyda, kısa ve veciz ifadelerle konuyu özetlemeyi hedeflediğinden bu yolu tercih etmiş gibidir.

Daha sonra Seyda merdûd hadisler⁷⁶ kısmında zayıf hadis çeşitlerinden seneddeki kopukluk sebebiyle ortaya çıkanlar bağlamında sırasıyla muallak⁷⁷, mürsel,⁷⁸ mu'dal,⁷⁹ munkatî,⁸⁰ müdelles⁸¹ hadis tanımlarını vermiştir. Takip ettiği sıra ve verdiği kısa tariflerin yine İbn Hacer'in *Nüzhetu'n-Nazar*'ındakilerle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.⁸²

Hadîsin merdûd olması râvînin ta'n edilmesine yönelikse mevzû,⁸³ metrûk,⁸⁴

71 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 34.

72 İlgili rivayetlerin genişçe işlenmesine örnek olarak bkz. İbnu's-Salâh, s. 277-278.

73 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 34.

74 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

75 Bkz. İbn Hacer, s. 45.

76 Merdûd, bazen isnadından râvî düşmesiyle olur. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

77 İsnadın başında râvîsi düşmüş olan habere Muallak denir. Düşen râvî sayısı bir olsun birden fazla olsun fark etmez. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

78 Senedin sonunda tâbiiden sonraki râvîsi düşmüş olan haber mürseldir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

79 Eğer birbirini takip eden iki ve daha fazla râvî düşmüşse, bu türlü hadislere mu'dal denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

80 Ancak düşme, birbirini takip etmeksizin olmuşsa, bu da munkatî'dir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

81 Gizli olan düşmeye gelince, buna da müdelles denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

82 Bkz. İbn Hacer, s. 52-55.

83 Râvîsi kizb ile ta'n olunanlardı ki, bunlara mevzu' adı verilmiştir. Hadisin uydurulmuş olduğu, bazen onu uyduranın ikrarı ile bilinir. Hadisin uydurma olduğu, bir de hadis ilminde derinleşmiş kimselerin anlayabilecekleri şekilde Kur'an nassına veya mütevâtîr Sünnete, ya da kesin icmaa aykırı olur. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

84 Râvînin yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle ortaya çıkan hadise metrûk denir. Mevzû'dan daha hafiftir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.

münker,⁸⁵ muallel,⁸⁶ müdrec,⁸⁷ maktûb,⁸⁸ muzdarib,⁸⁹ musahhaf⁹⁰ ve muharref⁹¹ gibi çeşitlerin ortaya çıkacağını söyleyip bu ıstılahların tanımını yapan Seyda, ihtisârü'l-hadîs ve lafzen rivayet/manen rivâyet konularında da⁹² kısaca bilgi vermeyi uygun görmüştür. Burada yine İbn Hacer'in, eserinde detaylı ve örnekler vererek işlediği bu bilgilerin⁹³ Seyda tarafından çok kısa bir şekilde tanımlarının yapıldığı ve önemli görülen bazı noktalara temas edildiği dikkat çekmektedir.

İsnâd başlığı altında ise merfû,⁹⁴ mevkûf,⁹⁵ maktû,⁹⁶ rivâyetü'l-akrân,⁹⁷ müdebbeç,⁹⁸ sâbık-lâhık,⁹⁹ müselsel,¹⁰⁰ müttefik-müfterık¹⁰¹ ve mu'telif-muhtelif¹⁰² terimlerinin tanımını vermeyi tercih eden Seyda, yine veciz ve kısa bir şekilde konuyu beş satırlık bir paragrafta işlemiştir. Burada da büyük oranda İbn Hacer'den yararlandığı dikkat çekmektedir.¹⁰³

Rivâyet şigaları konusuna da kısaca değinen Seyda şöyle demektedir: "Eda şigaları bulunmaktadır. Bunların içinde *semi'tu* ve *haddesenî* lafızları şeyhin sözle-

- 85 Galatı veya gafleti çok olan ya da fıskı zâhir olan kimselerin hadisleri münker adını alır. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.
- 86 Bir hadisin bir başka hadise idhali ve bunun gibi hadise zaafa uğratan ve ancak çok derin araştırmada bulunmak suretiyle bilenebilen rivayetlere Muallel denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.
- 87 İsnadın sevki sırasında değiştirme olursa bu hadise mudrecu'l-ismad denir. Mudrecu'l-metn ise, mevkûf denilen sahabe sözlerinin merfu denilen Hz. Peygamber'in sözlerine atfıyla olur. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 35.
- 88 Sened veya metinde takdim ve tehirle olursa bu gibi hadislerle maktûb denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 89 Değişiklik ravinin ibdaliyle olur ve iki rivayetten birini diğerine tercih mümkün olmazsa, böyle hadislerle muzdarib denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 90 Yazı şeklinin baki kalmasıyla birlikte bir harfin veya bazı harflerin değişmesi olmuşsa böyle hadise musahhaf denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 91 Yazının şeklindeki değişikliğe nisbetle olursa, buna da muharref hadis denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 92 Metin şeklinin kasden değiştirilmesi caiz değildir. Aynı şekilde metni ihtisar etmek, lafzı mürâdifi olan lafızla değiştirmek de, ancak lafızların manalarını bilen ve bu manaları bozabilecek şeyleri anlayan kimseler için caizdir. Ancak böyle bir durumda da hadisin lafızıyla taabbüd olunan bir zikir/dua olmaması veya cevamiu'l-kelim türünden olmaması gerekir. İdeal olan hadisi lafızla rivayet etmektir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 93 İbn Hacer, s. 58-64.
- 94 İsnad Hz. Peygamber'e dayanırsa hadis, merfû' adını alır. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 95 İsnad sahabeye dayanırsa hadis mevkûf adını alır. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 96 İsnad tabii veya sonrakilere dayanırsa hadis maktû' adını alır. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 97 Râvi ile kendisinden hadis rivayet ettiği kimse, yaş ve hocalık gibi rivayete müteallık konularda birleşirse, bu kısma Rivayetu'l-akran denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 98 Akran olan râvi ile şeyhi birbirinden rivayet ederlerse, bu da müdebbeç ismini alır. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 99 İki râvi bir şeyhten rivayet etmek hususunda birleşir ve sonra ikisinden birinin ölümü diğerinden önce olursa, bu kısma da sabık-lahık denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 100 Râviler, her hangi bir isnadda kavli veya fiili hallerde ittifak ederlerse, bu çeşit rivayetlere Müselsel denir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 101 Râvilerin şahısları ayrı olmakla beraber isimleri, künyeleri, baba isimleri, dede isimleri ve künyeleri ittifak ederse, hadis ilminde bu kısma muttefik-mufterık adı verilir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 102 Râvilerin isimleri hat yönünden ittifak, fakat telaffuz yönünden ihtilaf ederse, bu kısma da, hadis ilminde mu'telif ve muhtelif denilmiştir. Bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâlisê fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 36.
- 103 Bkz. İbn Hacer, s. 72, 75, 77, 82, 84, 90, 91.

rini tek başına işiten kimselere mahsustur. Sonra *ahberenî* ve *kara'tu aleyhi* sigaları gelir ki kendi başına şeyhe okuyan kimselere aittir. *Ahberenâ*, *kuria aleyhi* ve *ene esmau* lafızları da dinleyen kimseye aittir. *Enbee*, *şâfehe*, *ketebe* ve *an* lafızları da icâze ve mükatebeye delalet eder.¹⁰⁴

Seyda eda sigalarından sonra sonuca benzer bir kısım hazırlamış, tasavvufta mürşid vasfını taşımasından olsa gerek, burada hadis hocası ve talebesine gerekli olan âdâb ve ahlakî bazı tavsiyeleri de işlemiştir: “Hadîs ilminde, muhaddisler arasında râvî tabakalarının, doğup büyüdüğü ve yerleştiği yerlerin, cerh, ta`dil ve cehalet yönünden hallerinin, çeşitleriyle beraber künyelerinin, sebepleri ile beraber lakaplarının, nisbelerinin, ismi babasının, dedesinin, şeyhinin, şeyhinin şeyhinin ismiyle muvafakat edenlerin bilinmesi vb. hususlar önemli konulardır. Hadîs tâlibinin ve şeyhinin âdâbı, iyi niyetle hareket edilmesi, dünyevî gayelerden uzak durulması, güzel ahlak da üzerinde durulması gereken noktalar. Fakat kendisine ihtiyaç duyulduğunda şeyhin tâlibe hadis rivayet etmesi de gerekir. Ancak yaşadığı şehirde kendisinden daha üstün bir başka şeyh varsa rivayetten sakınır ve talibe o şeyhi tavsiye ederse bu durum farklıdır. Fâsid bir niyetle semâm terkedilmemesi, hadis öğretimi sırasında abdest alıp oturarak, vakar ile davranılması gerekir. Ayakta ve bir zaruret olmadıkça yolda hadis öğretilmemelidir. Hastalık veya ihtiyarlık dolayısıyla rivâyetinde hata yapmaktan yahut unutkanlıktan korktuğu zamanlarda rivâyeti terk etmesi, imlâ için meclis topladığında uyanık müstemli seçmesi de önemlidir. Tâlibe gerekli âdâb ise, onun, şeyhe saygı göstermesi, şeyhten işittiği hadisler için başkalarını irşâd etmesi, hayâ veya kibir sebebiyle hadis semâ`ını terk etmemesi, işittiği hadîsi tam olarak yazması, zabta ihtimam göstermesi, ezberlediği hadîsin zihninde iyice yerleşmesi için onu müzakere etmesidir.”¹⁰⁵

Yukarıdaki sonuca benzer kısım da yine İbn Hacer'in eserinden büyük oranda yararlanılarak hazırlanmış görünmektedir.¹⁰⁶

Seyda sonuç kısmından sonra en çok hadîs rivâyet eden yedi sahâbî (muksirûn) ile rivâyet sayıları ve vefat tarihlerini vermeyi uygun görmüştür: “Ebû Hureyre, (ö. 59) 5374; Abdullah b. Abbâs (ö. 68) 2660; Annemiz Aîşe-i Sıddıka (ö. 58) 2210; Abdullah b. Ömer (ö. 73) 1630; Câbir b. Abdullah (ö. 78) 1560; Enes b. Mâlik (ö. 93) 1286; Ebû Said el-Hudrî (ö. 74) 1170.¹⁰⁷ Ancak burada muhtemelen baskı hatasından olsa gerek, Abdullah b. Ömer'in rivâyet sayısı 2630 olması gerekirken 1630 şeklinde; Enes b. Mâlik'in rivâyet sayısı 2286 olması gerekirken 1286 şeklinde; Abdullah b. Abbâs'ın rivâyet sayısı 1660 olması gerekirken 2660 şeklinde ve Câbir b. Abdullah'ın rivâyet sayısı 1540 olması gerekirken 1560 şeklinde çıkmıştır.¹⁰⁸

104 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 36. Krş. İbn Hacer, s. 86.

105 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 36-37.

106 Bkz. İbn Hacer, s. 94-103.

107 Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliise fi'l-Usûli's-Selâse*, s. 38.

108 Krş. Koçyigit, s. 172; Cemal Ağırman, “Müksirun”, *DİA*, XXXI, 534.

Ayrıca Enes b. Mâlik'in isminin de sehven veya baskı hatasından mütevellid Enes b. Abdullah şeklinde yazılmış olduğu görülmektedir.

Seyda veciz ve faydalı risalesini yukarıda sayılan sahâbîlere ve Müslümanlara dua; Hz. Peygamber'e salavât ve Allah'a hamd ile bitirmiştir.

Seyda'nın risâlesinde Hadis Usûlü'nün tanımını yaparak başlangıç yapması isabetli ve faydalı görünmektedir. Ancak ilk konular olarak Hadis, Sünnet, Haber vb.¹⁰⁹ kavramlarla ilgili bilgi vermemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Genel itibariyle İbn Hacer'in *Nüzhetu'n-Nazar'*ındaki sıralama ve yöntemi takip ettiği anlaşılan Seyda, tanımlar için çoğunlukla aynen iktibasta bulunmuştur. Yöntem ve kaynak olarak İbn Hacer'in eserini tercih etmiş olması doğaldır. Zira İbn Hacer'in eseri, hadisçiler arasında şöhret kazanmış, bu ilimle meşgul olanların daima müracaat ettikleri kaynak bir kitap olması dolayısıyla, tanınmış birçok müellif tarafından şerhleri yapılmış, haşiyeleri yazılmış ve nazım hâline getirilerek okunup ezberlenmesi, öğrenilip okutulması kolaylaştırılmıştır.¹¹⁰

Kudsî hadis ıstılahına¹¹¹ yer vermemiş olması da dikkat çekmektedir. İbn Salâh'ın *Ulûmu'l-Hadis* ve İbn Hacer'in *Nüzhetu'n-Nazar'ında* da geçmeyen bu ıstılahın, günümüzde yazılmış olan Seyda'nın risalesinde kısaca da olsa işlenmesi isabetli olurdu.

Seyda'nın, metot ve kaynak olarak esas aldığı İbn Hacer'in eserinde olan bazı ıstılah ve konulara yer vermemiş olması da dikkat çekmektedir. Âlî ve nâzil isnad,¹¹² müsned,¹¹³ rivâyetu'l-ekâbir ani's-sağâir,¹¹⁴ rivâyetu'l-âbâ ani'l-ebnâ,¹¹⁵ muhmel,¹¹⁶ müteşâbih,¹¹⁷ el-mezîd fi muttasıl'l-esânid¹¹⁸ ve tevakkuf¹¹⁹ bu kavramlardan tespit edebildiklerimizdir.

Adalet, zabt, cerh, ta'dîl kavramları,¹²⁰ hadîs tahammül ve eda yolları,¹²¹ hadîs

109 Krş. Koçyiğit, s. 1 vd.

110 İbn Hacer, s. 5 (Mütercim'in önsözü).

111 Kudsî hadis ifadesi bir terim olarak VI. (XII.) yüzyıldan itibaren bu konuda yazılmış derleme çalışmalarından sonra ortaya çıkmış, ancak tanımını ilk defa Şerefeddin et-Tibî (ö. 743/1342) yapmış, ardından Seyyid Şerif el-Cürçânî, İbn Hacer el-Heytemî, Ali el-Kârî, Zafer Ahmed et-Tehânevî gibi âlimler çeşitli tarifler ortaya koymuştur. Kudsî hadisi "Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yolları ile anlamı Hz. Peygamber'e bildirilen, onun tarafından kendi ifade ve üslûbu ile Allah'a nisbet edilerek rivayet edilen, Kur'an'la herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi ic'az vasfı da olmayan hadis" şeklinde tanımlamak mümkündür. Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadis", *DİA*, XXVI, 318.

112 Krş. İbn Hacer, s. 79.

113 Krş. İbn Hacer, s. 79.

114 Krş. İbn Hacer, s. 83.

115 Krş. İbn Hacer, s. 84.

116 Krş. İbn Hacer, s. 84.

117 Krş. İbn Hacer, s. 92.

118 Krş. İbn Hacer, s. 79.

119 Krş. İbn Hacer, s. 51.

120 Krş. İbnu's-Salâh, s. 104 vd.

121 Krş. İbnu's-Salâh, s. 132.

rivayetinin sıfatı ve edâ şartları,¹²² metân-ı aşere,¹²³ sahâbe-tâbiün-etbau't-tâbiîn-muhadram¹²⁴, garîbu'l-hadîs gibi konular da risalede bulunmamaktadır. Garîbu'l-hadîs¹²⁵ hariç diğerleri aynı zamanda İbn Hacer'in eserinde de müstakil konular olarak değil diğer başlıklar altında dağınık bir şekilde işlenmiştir. Ancak İbn Hacer'in eserinde müstakil olarak bulunmasa bile Seyda'nın risalesinde bu konulara değinilmemiş olması bir eksiklik olarak telakki edilmektedir.

Aynı şekilde Hadîs Usûlünde önemli konular olmakla birlikte, Hadîs kitabeti, tedvin, tasnif konularının¹²⁶ risalede yer almadığı da görülmektedir. Bu konular da İbn Hacer'in eserinde müstakil işlenmemiş, diğer başlıklar altında yer yer ele alınmıştır. Muhtemelen bu durum Seyda'nın da aynı şekilde davranmasına sebep olmuş, bu konuları ele almayı gerek görmemiştir.

Öte yandan bazı Hadîs Usûlü konularına temas etmediği bu risalesinde Seyda'nın, biraz daha teknik ve anlaşılması güç olduğunu düşündüğü hususlarda ise daha fazla açıklama ve örnek verme yoluna gittiği görülmektedir.¹²⁷ Yine Hadîs Usûlü'nün temel konuları yanında ayrıntı sayılabilecek edâ sîğaları hakkında biraz daha detaylı bilgi vermesi dikkat çekmektedir. Râvilerin tabakaları, durumları, nesebleri, künyeleri vb. önemli bazı konulara da sadece risalenin sonuç kısmı sayılabilecek yerde ismen yer vermesi işaret edilmesi gereken bir husustur. Rivâyet âdâbı bağlamında hadîs talebesinin ve şeyhinin dikkat etmesi gereken noktaların belirtilmiş olmasında da, muhtemelen Seyda'nın tasavvuf ehli ve mürşid olmasının etkisi bulunmaktadır.

Sonuç

Şırnak ilinin Cizre ilçesinde 1949 yılında doğan ve vefatından sonra babasının yerine posta oturan Muhammed Nurullah Seyda, ilim ve tasavvufla iştilal etmiş olup on dört eser telif etmiştir. İlmî ve tasavvufî irşadıyla bölgede ve ülke genelinde etkili olmayı başarmış önemli bir âlim ve mürşid olmuştur.

Çalışmamızın konusu olan risalesinde Hadîs Usûlüne dair bazı konuları çok kısa ve özlü bir şekilde işlemiştir. Medrese talebelerine yönelik hazırlanmış olması buna neden olmuştur. Başlangıçta Hadîs Usûlü'nün tanımını vererek 'haber ve çeşitleri' konusuyla risalesine giriş yapması ilmî çalışmaların yöntemine uygun düşmektedir. Zaten Hadîs Usûlü kaynaklarında da aynı metodun uygulandığı bilinmektedir.

Genel itibariyle İbn Hacer'in *Nüzhetu'n-Nazar* adlı eserinden istifade ettiği, aynı yöntem ve sıralamayı takip ettiği anlaşılan Seyda'nın, risalesini bir ders kitabı

122 Krş. İbnu's-Salâh, s. 208.

123 Krş. Koçyiğit, s. 84 vd.

124 Krş. İbn Salâh, s. 291, 302; Koçyiğit, s. 167, 173, 175, 176.

125 Bkz. İbn Hacer, s. 65.

126 Krş. Koçyiğit, s. 261, 278, 282, 283.

127 Örneğin ferd-i mutlak, ferd-i nisbi, ziyâde, şazz, muhtelifu'l-hadîs konuları için bkz. Seyda, *Sahîfetü'l-İrşâdi's-Sâliye fî'l-Usûli's-Selâse*, s. 32, 33, 34.

mahiyetinde düşündüğünden olsa gerek tanımları ve açıklamaları çok kısa tuttuğu görülmektedir. Sahih ve hasen hadîsin tanımları ve devamındaki terimleri verirken bu husus açıkça görülmektedir. Ancak bazı Hadîs Usûlü konularına temas etmediği bu risalesinde, biraz daha teknik ve anlaşılması güç olduğunu düşündüğü hususlarda ise daha fazla açıklama ve örnek verme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Örneğin marûf, tevakkuf, el-mezîd fî muttasıl'l-esânîd gibi konulara hiç girmediği ancak ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî gibi konularda ise detaylı açıklama yoluna gittiği görülmektedir.

Kaynakça

- Adak, Abdurrahman, "Seyda, Muhammed Said", *DİA*, XXXVII, 21.
- Ağırman, Cemal, "Müksirun", *DİA*, XXXI, 534.
- Aktaş, Mehmet Nurullah, "Şark Medreselerinin İhya Teşebbüslerinde Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî ve "Usûlu't-Tefsîr" Adlı Risâlesi", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 34 (2015), s. 171-185.
- Aşık, Salih, *Ak Yüzlü Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî*, İstanbul: Dahi A.Ş., t.y.
- Atay, Hüseyin, "Medreselerin Gerilemesi", *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 15-56.
- _____, "Medreselerin Islahatı", *AÜİFD*, XXV (1982), s. 1-43.
- Aydın, Muhammed Şevki, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *EÜİFD*, 4 (1987), s. 321-336.
- Bağcı, H. Musa, "Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi -Diyarbakır Örneği-", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, I, 1 (2009), s. 45-59.
- Boumrane, Chikh, "İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları", çev. Nesimi Yazıcı, *AÜİFD*, XXX (1981), s. 279-285.
- Cengiz, Yunus, "Muhammed Nurullah Seyda'nın Doğa Okuması: Taninu't-Tabî'a Eseri Üzerine", *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, ed. M. Nesim Doru, İstanbul: 2012, s. 271-278.
- Göksu, Muhammed, "Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî (1949-1985)'nin Hayatı Şahsiyeti Ve Tasavvuf Anlayışı", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, ed. M. Nesim Doru, Şırnak: 2010, s. 648,
- Hızlı, Mefail, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *UÜİFD*, II, 2 (1987), s. 273-281.
- _____, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *UÜİFD*, XVII, 1 (2008), s. 25-46.
- Çiçek, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetu'n-Nazar fî Tavzihi Nuhbeti'l-Fiker*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara: AÜİF Yay., t.y.
- İbn Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezurî, *Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nureddin İtr, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1986.

- Karacabey, Salih, "XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadîs Öğretimi", *UÜİFD*, IV, 4 (1992), s. 227-235.
- Karacabey, Salih, "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi", *UÜİFD*, VIII, 8 (1999), s. 149-170.
- Karacabey, Salih, "Hadis Öğretiminde Medrese ve Daru'l-Hadislerin Yeri", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler* (Uluslararası Katılımlı Sempozyum: 30 Nisan-1 Mayıs 2011), Çankırı: 2011, s. 217-243.
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, Ankara: TDV Yay., 2012.
- Özyılmaz, Ömer, "Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış", *UÜİFD*, V, 5 (1993), s. 133-150.
- Parladır, Selahattin, "Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme", *DEÜİFD*, 4 (1987), s. 151-182.
- Seyda, Muhammed Nurullah, *Esrâru't-Tasavvuf (Tasavvufun Sırları)*, çev. İbrahim Öztürk, Bursa: Elvan Ajans, t.y.
- Seyda, Muhammed Nurullah el-Cezerî, *Çekirdekler ve Gerçekler*, çev. Abdullah Yücel, İstanbul: Zaman Yay., 1994.
- Seyda, Muhammed Nurullah el-Cezerî, "Usûlü't-Tefsîr", çev. Mehmet Nurullah Aktaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31 (2015), s. 539-549.
- Seyda, Muhammed Nurullah, *Sahîfetul-İrşâdi's-Sâliye Fi'l-Usûli's-Selâse*, Kamışlı: 1389/1969.
- Tokhtarov, Midat, *Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜSBE, Bursa: 2012.
- Tunçer, Orhan, "Cizre Ulucamii ve Medresesi", *Yıllık Araştırmalar Dergisi III*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Ünalın, Abdulkerim, "Molla Fahrettin Batmanî'nin Hayatı ve Eserleri" *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010), s. 129-134.
- Yılmaz, Hayati, "Kudsi Hadis", *DİA*, XXVI, 318.